

matrix, correlation matrix, „Cheddocks’ scale”, it’s discovered the factors influence to agriculture investments’ level in Zhytomyr region. By the rules, it’s admitted that factors of the polluting substances in atmospheric air; expenses on protection and rational use of natural resources; total amount of waste; number of the settlements carried to zones of radioactive pollution and so on areas, are the factors give the most important influences. It’s considered the direct dependence between radiation pollution of territories and volumes of investment into agriculture in these areas. Therefore it is necessary development of significantly new system of investment providing the agricultural enterprises of the radiation and polluted territories for the purpose of their efficiency increasing.

Keywords: investments, investment attractiveness, radiation contaminated territories, the farms, the factors of influence.

УДК 338 (477)

Кучерова Г. Ю.

Класичний приватний університет

МЕНТАЛЬНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

У статті здійснено спробу обґрунтувати ментальну модель державного стратегічного планування на основі здійсненого аналізу стратегічних документів макроекономічного розвитку та виявлення їх спадкоємності. Доведено, що спадкоємність стратегічних документів виступає загальним індикатором виявлення структури ментальної моделі державного стратегічного планування. Доведено, що ментальна модель у середовищі оподаткування формується під впливом етапу розвитку країни та політико-економічної моделі управління. Проаналізовано аспекти оподаткування в стратегічних документах для оцінювання наявності ментальних конструкцій та виявлення сталої та змінної компонент із подальшим виокремленням привнесеного із історичної пам’яті та набутого в процесі формування власного досвіду і соціалізації.

Актуальність. В контексті теорії стратегічне планування на рівні держави повинно поряд із стохастичним підходом досліджуватися результати ретроспективного аналізу змін середовища та соціально-економічної системи, що дасть змогу виокремити сталу компоненту спадкоємності в затверджених стратегічних рішеннях, цілях, діях та документах.

Проблемами державного стратегічного планування макроекономічних процесів присвячено дослідження таких вчених як: Александров І. О., Беседін В. Ф., Варналій З.С., Власюк О.С., Воронкова В.Г., Гальчинський А.С., Геєць В.М., Дерюгіна Т. В., Запатріна І. В., Лаврів Л.А., Макогон Ю.В., Мельник А. Ф., Пенькова О.Г., Жаліло Я.А., Желюк Т.Л. та інші. Проте, потребують подальших досліджень ментальні аспекти прийняття стратегічних рішень на макrorівні, що виступають одночасно і перепорою, і стимулом розвитку методології.

Метою статті є обґрунтування наявності ментальної моделі в системі державного стратегічного планування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під ментальною моделлю в роботі [1] розуміють «знання і уявлення про реальність у вигляді системи взаємопов’язаних факторів і причинно-наслідкових зв’язків», які відображаються у вигляді різних образів предметної області дослідження, що у формалізованому вигляді на основі системного підходу можна представити наступним чином:

$$M = \{Z, U, F, PZ, t\} \rightarrow O, \quad (1)$$

Z - сукупність знань про предметну область дослідження; U - сукупність уявлень про предметну область дослідження; F - система факторів предметної області дослідження; PZ - система причинно-наслідкових зв’язків предметної області дослідження; t - період, на момент якого формується ментальна модель; O - сукупність параметрів побудованого образу суб’єктом предметної

області дослідження.

Ментальні моделі виступають продуктом аналітичної діяльності як складової практичної діяльності суб’єкта прийняття рішення. Проте, при зіткненні з новим явищем, процесом, аналітична діяльність не має відповідної ментальної моделі реагування через відсутність практичного досвіду, тому формує нову ментальну конструкцію [1]. У випадку зіткнення зі знайомими обставинами, спрацьовує ментальна модель досвіду поведінки [1], при цьому, різні суб’єкти будуть сприймати один і той же факт по-різному, відповідно до власної ментальної моделі. Звідси виникає потреба у вирішенні соціально-економічних проблем на міждисциплінарній платформі, як інструмент подолання ментальних моделей методології та практики окремих наук та наукових шкіл. Саме у зазначеному полягає недолік ментальності в системі прийняття рішень.

Отже, зважаючи на схожість організаційних ситуацій, з якими стикаються суб’єкти в циклічному бюджетному та плановому процесах, спрацьовує ментальна модель – прийняття рішень здійснюється стереотипно, при цьому, система факторів впливу настільки нестабільна, що формування нової ментальної конструкції як реакції на зміну зовнішніх умов функціонування ускладнюється або здійснюється із запізненням. Зазначене відставання у прийнятті відповідних рішень щодо зміни факторів впливу дестабілізує систему стратегічного планування в цілому. Як вихід, розглядаємо обов’язковість розробки та реалізації системи моніторингу як індикатора та інструмента миттєвого реагування на відхилення цільових показників.

Сукупність побудованих ментальних образів формує собою ментальний досвід із множиною особистих гіпотез, який виступає цілісною системою прийняття рішень. Ментальний досвід нерозривно пов’язано з рефлексією, оволодіння методологією якої формує потужний арсенал стратегічного

впливу та реагування, де основною складовою повинен виступати адаптаційний зв'язок механізму запуску трансформації концептуального бачення відповідно до вимог зовнішнього середовища.

В роботі [1] розглядають наступні види ментальних моделей: лінійність (лінійність причинно-наслідкових зв'язків прийняття рішень), раціональність (критерії прийняття рішень), репрезентативність (інформації для прийняття рішень), доступність (інформації для прийняття рішень), підпорядкованість (ієрархія об'єктів прийняття рішень), адитивність (властивості системи визначаються властивостями її елементів), бінарність (встановлення меж співставлення об'єктів для класифікації), неперервність (переміщення властивостей неперервних процесів на дискретні) [1]. Зазначене нагадує принципи прийняття рішень, що дає підстави стверджувати про можливість ідентифікувати конструкцію ментальної моделі на основі аналізу принципів функціонування та розвитку системи, суб'єктів, явищ.

При цьому, за результатами дослідження Литвинюка О.І. доведено взаємозв'язок ментальності та історичних етапів розвитку []. Зміни в ментальній моделі прийняття стратегічних рішень відбуваються під впливом етапу розвитку соціально-економічної системи держави за рахунок встановлення набору характерних доміант окремого періоду, який забезпечує відповідне ставлення суб'єктів прийняття стратегічних рішень до змін.

Системне бачення ментальності відображене в роботах Роберта Мандру, в яких вперше запропоновано «поетапний процес реконструкції ментальності: умови матеріального існування; засоби пізнання; соціальне середовище (система відносин); повсякденні заняття; духовна діяльність (мистецтво, наука, релігія); форми соціальної та духовної втрати реальності; картина світу епохи,

яка вивчається» [2]. Серед економістів здійснено спробу побудувати ментальну модель залізничного транспорту на основі системного підходу у роботі Кравченко О.О., складовими якої виступають наступні елементи: ключові невизначеності (реформування, попит на послуги); формування тарифів на перевезення вантажів і пасажирів, система управління фінансами, технічні можливості (стан необоротних активів), розробка фінансової стратегії, генерування грошових потоків залізничного транспорту, обсяги виробництва продукції, що складає основну номенклатуру перевезень, кількість потенційних пасажирів, передбачуваний елемент (розмір і управління інфраструктурою) [3, с. 258]. Отже, за структурою ментальна модель відповідає системі факторів із виокремленням серед них ключових невизначеностей та передбачуваних елементів. Проте, в означеній структурі втрачається суть поняття ментальності, наявності сталої та змінної компонентів, що обумовлюють характер прийняття рішень.

На підставі вищезазначеного та відповідно до суті стратегічного планування реконструкція ментальної моделі стратегічного планування складається з наступних елементів: соціально-економічне становище на період t , обставини та умови існування; засоби пізнання – спадкоємність; система взаємозв'язків між елементами системи та із зовнішнім середовищем; стратегічна діяльність; формування стратегічного мислення; обґрунтування концептуального бачення; система образів етапу розвитку країни. На рис. 1 наведемо реконструкцію ментальної моделі стратегічного планування.

Отже, формалізацію даної реконструкції ментальної моделі представимо наступним чином:

$$M_m = \langle F^v, N, K, L, t \rangle, \quad (2)$$

де $F^v = \{f_i^v\}$ - множина визначальних факторів впливу, $F^v \subset F$, де $F = \{f_i\}$ - множина факторів

Рис. 1. Реконструкція ментальної моделі державного стратегічного планування.

Джерело: розробка автора

впливу; $N = \{n_j^v\}$ - множина ключових невизначеностей, $N^v \subset N$, де $N = \{n_j\}$ - множина невизначеностей;

$K = f(B^k, Nd^k)$ - множина елементів ментальної моделі, де $B^k = \{b_n^k\}$ - множина компонентів базового елемента моделі, $Nd^k = \{nd_m^k\}$ - множина компонентів елемента надбудови моделі; $L = \{l_k\}$ - множина взаємозв'язків між елементами ментальної моделі; t - період, на момент якого формується ментальна модель стратегічного планування.

Множина визначальних факторів $F^v = \{f_i^v\}$ формується на основі складових базового елемента моделі: історичної пам'яті, стратегічних знань, позитивного та негативного досвіду, що виступає свідомим підґрунтям стратегічного розвитку. В свою чергу, обставини також формуються під впливом соціально-економічного стану на період t та соціально-економічних, політичних умов розвитку країни. Зазначене можна представити наступним чином:

$$F^v = f(R, Z, D, O, t), \quad (3)$$

$R = \{r_i\}$ - множина параметрів історичної пам'яті; $Z = \{z_j\}$ - множина параметрів стратегічних знань; $D = f(D^p, D^n)$ - досвід, як функція множин параметрів позитивного $D^p = \{d_n^p\}$ і негативного $D^n = \{d_n^n\}$ досвіду; $O = f(U, O^{SE}, t)$ - обставини, що визначаються множиною параметрів умов $U = \{u_i\}$ та множиною оцінок соціально-економічного становища $O^{SE} = \{o_k^{SE}\}$.

При цьому, множина ключових невизначеностей $N = \{n_j^v\}$ формується в результаті суб'єктивного сприйняття ситуації, загроз та можливостей. Розглядають наступні категорії невизначеності: множина невизначеності, яку легко передбачити, виявити та врахувати; множина невизначеності, яку складно передбачити та що виявляється з часом (поділяється на одноваріантне та багатоваріантне передбачення, де багатоваріантне передбачення, загалом, стосується ймовірності здійснення альтернатив, зокрема, зміни правового поля, зовнішньої кон'юнктури тощо) [3, с. 152].

Згідно запропонованої ментальної моделі на рис. 1 множини ключових невизначеностей наведемо наступним чином:

$$N = \langle SP, RF, t \rangle, \quad (4)$$

$SP = \{sp_i\}$ - множина показників спадкоємності стратегічних документів; $RF = \{rf_j\}$ - множина параметрів реформування процесів та елементів соціально-економічної системи.

Кульчий І.О. визначає реформування в державному контексті як цілісний процес, що включає програму дій для вирішення системних проблем з метою унеможливлення їх виникнення у майбутньому, як цілеспрямовану діяльність державного апарату щодо рішучого перетворення управлінської влади, результатом якої мають стати якісні зміни в системі органів виконавчої влади з урахуванням змін в об'єктах управління та формі держави [4]. Тобто, ціллю реформування виступає саме якісне зростання системи за її класичним розумінням, як сукупність взаємопов'язаних елементів, та розвинутим - як цілісний елемент, виокремлений із зовнішнього середовища.

З метою здійснення реформування об'єднуються наступні параметри:

$$RF = \langle Z, D, M, SE \rangle, \quad (5)$$

де $Z = \{z_i\}$ - множина стратегічних знань; $D = \{d_j\}$ - множина j -х ситуацій, що сформували наявний рівень досвіду стратегічного планування; $M = \{m_k(t)\}$ - множина видів політико-економіч-

ної моделі на період t , де $m_k(t) = \langle V, I, O \rangle$, де V - владна, I - інституційна, O - олігархічна; $SE = \langle P_o, M_o, D_z, O_{SE}, t \rangle$ - соціально-економічний стан країни, де $P_o = \{p_m\}$ - множина параметрів оцінювання соціально-економічного стану країни; $M_o = \{m_l\}$ - множина методів оцінювання соціально-економічного стану країни; $D_z = \{d_p\}$ - множина областей допустимих значень параметрів оцінювання соціально-економічного стану країни; $O_{SE} = \{o_g\}$ - множина оцінок соціально-економічного стану країни.

У стратегічному розумінні ментальність забезпечує сенс існування даної методології та її призначення, до того ж задає вектор трансформаційних процесів з метою досягнення максимальної адаптивності усталеного компоненту ментальної моделі до нових вимог розвитку.

Отже, спадкоємність стратегічних документів виступає загальним індикатором виявлення структури ментальної моделі стратегічного планування, що за своєю суттю визначається як обумовлений взаємозв'язок між станом соціально-економічної системи у різні періоди її розвитку, який зберігає сталу компоненту на кожному етапі поряд із набутими оновленими конструкціями.

Спадкоємність стратегічних документів наведемо наступним чином:

$$SP = \langle S_k, Z_k, \Delta T \rangle, \quad (5)$$

S_k - стала компонента стратегічних документів; Z_k - змінна компонента стратегічних документів; ΔT - виокремлений період на часовому горизонті стратегічного розвитку країни.

В результаті здійснення критичного аналізу практики стратегічної діяльності доведено, що найяскравіший прояв наявної ментальної моделі визначено у середовищі оподаткування, яке формується під впливом етапу розвитку країни та політико-економічної моделі управління.

З метою оцінювання наявності ментальних конструкцій та виявлення сталої та змінної компоненти із подальшим виокремленням привнесеного із історичної пам'яті та набутого в процесі формування власного досвіду і соціалізації, проаналізуємо аспекти оподаткування в стратегічних документах, див. рис.2.

За результатами проведеного аналізу спадкоємності стратегічних документів у межах сфери оподаткування встановлено наступне. Протягом усього історичного періоду, з метою реагування на зовнішні та внутрішні виклики розвитку країни, на вищому рівні здійснювався процес стратегічного планування та прогнозування, затверджувалися стратегічні документи, які визначали стратегічні напрями, основний вектор руху держави, набір програм та стратегій, необхідний для забезпечення виконання поставлених цілей.

Слід зазначити, що задачі та програми, наведені в усіх стратегічних документах, позиціонувалися як оригінальні та новітні, однак, мали у складі сталу компоненту, яка відслідковувалася у кожному з них та формувалася із цілей та завдань: мінімізації податкового навантаження, подолання наглядно-каральної системи оподаткування, низької ефективності оподаткування, лібералізації податкової системи, впровадження Європейського вектору розвитку тощо.

Періоди дії окремих документів характеризувалися зміною сталої компоненти внаслідок того, що окремі ознаки, відзначені у попередньому документі як змінні, закріплювалися протягом дії наступних документів.

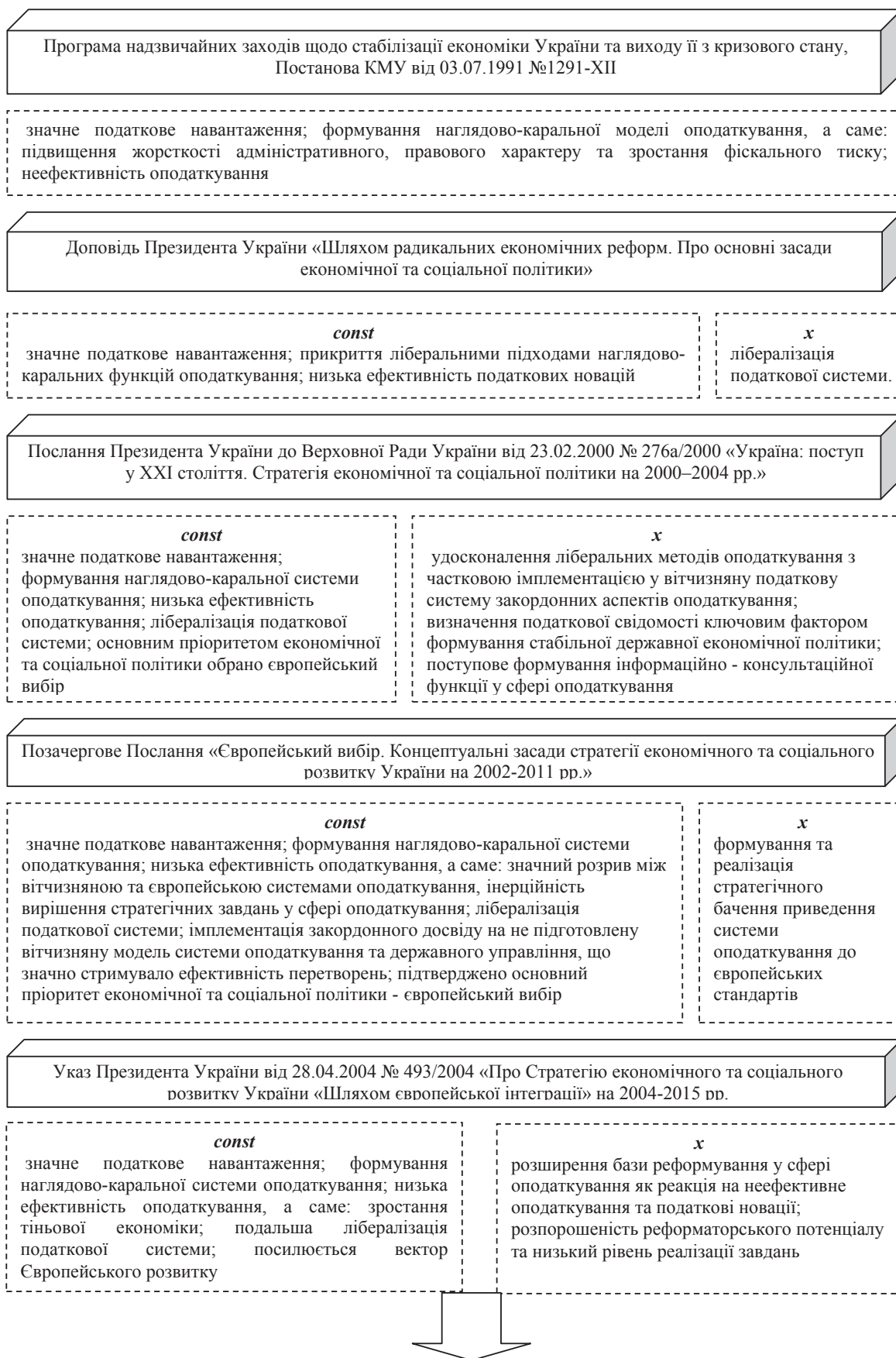

Рис. 2. Оцінювання спадкоємності стратегічних документів в межах сфери оподаткування (закінчення рис. на 164 стор.)

Джерело: розробка автора

де const – стала компонента ментальної моделі прийняття стратегічних рішень;
 x – змінна компонента ментальної моделі прийняття стратегічних рішень

Закінчення рис. 2

Наприклад, у документі 2002-2011 рр. з'являється змінна компонента – формування та реалізація стратегічного бачення приведення системи оподаткування до європейських стандартів, яка закріплюється та становиться постійним напрямом в наступних документах.

Крім того, за результатами проведеного аналізу встановлено, що логіка побудови стратегічних документів та стратегічне бачення у документах 1994 р., 2000-2004 рр., 2004-2015 рр. не змінюється, що дає підставу стверджувати наступне: протягом усього періоду заявлені цілі і завдання не змінювалися та були актуальними, лише в деяких випадках незначно уточнювалися, тобто, за підсумком дії жодного документу не були виконані. Загалом, результативність кожного стратегічного документу, термін дії якого закінчився на даний час, була низькою.

Аналізуючи змінну компоненту, підтверджується думка про постійний пошук шляхів розвитку в сфері оподаткування, але, спроби влади віднайти його власними зусиллями, прикриваючись лозунгами про лібералізацію податкової системи, довели їх неефективність. Причиною зазначеного виступало одночасне існування протилежних за напрямками векторів стратегічних цілей, а саме: ліберальний у стратегічних документах та авторитарний в реальному житті, які компенсували один одного, та обумовлювали незмінність стану податкової системи на лінійці розвитку. Також,

відсутність цілісної концепції стратегічного розвитку податкової системи України, наявність значної кількості антикризових нормативно-правових актів, не узгоджених між собою, дестабілізували роботу по її реформуванню.

Неспроможність протягом усього періоду реформувати податкову систему в бік її лібералізації власними зусиллями самої країни обумовило пошук нового вектору розвитку, а саме: формування стратегічного бачення розвитку оподаткування, націленого саме на Європу, а також, формування консультативно-обслуговуючої моделі оподаткування із зниженням рівня її складності за рахунок спрощення адміністрування та податкової системи загалом. Проте, імплементація положень податкового правового поля закордонного досвіду на не підготовлену вітчизняну модель системи оподаткування та державного управління значно стримувала ефективність податкових перетворень.

До того ж, підтверджена вагомість формування податкової культури та свідомості як рушійних сил у сфері оподаткування, при цьому, в жодному документі про зазначений напрям не було заявлено як пріоритетний, що, на наш погляд, значно гальмувало процес реформування. Отже, з метою виконання стратегічних завдань та досягнення стратегічних цілей у сфері оподаткування першочерговими завданнями є формування податкової свідомості і культури та життєздатної моделі

податкової системи, надійність та стійкість якої забезпечить її живучість протягом тривалого періоду та вмотивованість суб'єктів оподаткування.

Висновки. Зміст стратегічних документів України формується на основі ментальних зв'язків, стала компонента яких не сприяє швидкої адаптації до змін соціально-економічного середовища. Реконструкція ментальної моделі стратегічного планування складається з наступних елементів: соціально-економічне становище на період t , обставини та умови існування; засоби пізнання – спадкоємність; система взаємозв'язків між еле-

ментами системи та із зовнішнім середовищем; стратегічна діяльність; формування стратегічного мислення; обґрунтування концептуального бачення; система образів етапу розвитку країни. Спадкоємність стратегічних документів виступає загальним індикатором виявлення структури ментальної моделі стратегічного планування, яка за своєю суттю визначається як обумовлений взаємозв'язок між станом соціально-економічної системи у різні періоди її розвитку, який зберігає сталу компоненту на кожному етапі поряд із набу- тими оновленими конструкціями.

Список літератури:

1. Ярыгин О.Н. Ментальные модели: основа и препятствие для аналитической деятельности / Ярыгин О.Н., Е.С. Роганов // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. 2012. № 3(10). – С. 64-68.
2. Франция раннего Нового времени, 1500–1640: Эссе по исторической психологии / Пер. с фр. Андрея Лазарева. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). – 328 с.
3. Кравченко О.О. Фінансове планування на основі сценарних прогнозів на залізничному транспорті / Ольга Олексіївна Кравченко: дис.. на здоб. Наук. ступеню доктора наук зі спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси, кредит. – Національна академія наук України. Інститут економіки промисловості. – Київ, 2015 р. – 635 с.
4. Кульчій І.О. Сутність понять “реформування” і “оптимізація” та їх застосування в системі виконавчої влади України / І.О. Кульчій // Інститут законодавства Верховної Ради України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Gosupravlenie/42603.doc.htm

Кучерова А. Ю.

Классический частный университет

МЕНТАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Резюме

В статье предпринята попытка обосновать ментальную модель государственного стратегического планирования на основе проведенного анализа стратегических документов макроэкономического развития и выявления их преемственности. Доказано, что преемственность стратегических документов выступает общим индикатором выявления структуры ментальной модели государственного стратегического планирования. Доказано, что ментальная модель в среде налогообложения формируется под влиянием этапа развития страны и политико-экономической модели управления. Проанализированы аспекты налогообложения в стратегических документах для оценки наличия ментальных конструкций и выявления постоянной и переменной компонент с последующим выделением привнесенного с исторической памяти и приобретенного в процессе формирования собственного опыта и социализации.

Kucherova A. Yu.

Classic Private University

MENTAL MODEL OF STATE STRATEGIC PLANNING

Summary

The article attempts to prove the mental state model of strategic planning on the basis of the analysis of macroeconomic development of strategic documents and determine their eligibility. It is proved that the continuity of strategic documents serves a general indicator of the state of strategic planning to identify the structure of the mental model. It is proved that the mental model in the tax environment is influenced by stage of development of the country and the political-economic management model. Analyzed aspects of taxation in the strategic documents to assess the presence of mental structures and identifying fixed and variable component, followed by separation for introduced with historical memory and acquired in the process of forming their own experience and of socialization.